

УДК 349.41

Д.В. БУСУЙОК

Діана Вікторівна Бусуйок, кандидат юридичних наук, доцент юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

Якщо вирішення земельних спорів у судах за допомогою суддів та адвокатів є наразі широкоживаною практикою в Україні, то позасудовий порядок вирішення земельних конфліктів та/або спорів безпосередньо його учасниками за сприянням медіатора знаходиться на етапі свого становлення. Щодо законодавчого забезпечення медіації в Україні, то в наявності є лише проект Закону України «Про медіацію»¹. Діють саморегуляторні, неприбуткові громадські об'єднання фахівців, що працюють у сфері медіації, зокрема Національна асоціація медіаторів України².

У зв'язку з цим постає потреба у дослідженні таких питань:

- як співвідноситься медіація з юриспруденцією і психологією;
- плюси і мінуси рішення конфліктів за допомогою медіації та в судах;
- в яких сферах можна і потрібно використовувати медіацію;
- види медіації.

Медіацію можна визначити як позасудовий порядок вирішення земельних конфліктів та/або спорів, який відбувається на межі застосування знань з юриспруденції та психології.

У земельному конфлікті завжди є позиція та інтерес. Позиція визначається юридичними вимогами. Зокрема, володілець земельної ділянки має право відмовити у встановленні земельного сервітуту. У свою чергу, інтерес визначається емоціями та особистими потребами сторін конфлікту. Спосіб вирішення конфлікту повинен задовольняти інтереси сторін конфлікту. Останні, в свою чергу, визначаються емоціями та особистими потребами сторін конфлікту.

Загальноприйнятими у юриспруденції є два принципи правового регулювання суспільних відносин. Згідно з першим принципом дозволено все, що не заборонено законом. Згідно з другим принципом можна вчиняти лише те, що прямо дозволено законом. Ці принципи знаходять своє закріплення у чинному законодавстві. Існують, передбачені законодавством, юридичні конструкції, які можна використовувати для вирішення конфліктів. Вони передбачені в земельному законодавстві, зокрема в Земельному кодексі України.

Щодо психологічного аспекту земельного конфлікту, то він вважається таким, що вже відбувся та є в наявності. Конфлікт виникає завжди як мінімум між двома суб'єктами. Причини конфлікту/кризи не важливі. Кожна зі сторін конфлікту має право на свою «правду».

Земельний конфлікт може бути обумовлений зіткненням різних інтересів або обмеженістю земельних ресурсів. У суді можна вирішити земельний спір, але земельний конфлікт може залишитися невирішеним, що призводить до подальшої апеляції та примусового виконання судових рішень. З метою уникнення таких негативних наслідків сторони конфлікту за допомогою медіатора повинні самі знайти нові способи вирішення конфлікту, творчо пристосуватися до життєвих обставин, які склалися.

Досягненню цього сприяють принципи та процедура проведення медіації³.

Щодо принципів проведення медіації, то ними є наступні.

Добровільність. Цей принцип передбачає добровільну участь сторін конфлікту та медіатора у медіації.

Конфіденційність. Відповідно до цього принципу інформація, яка стане відомою під час медіації, буде оголошена сторонами та надана під час медіації, має залишитися відомою лише учасникам медіації. Розголошення такої інформації можливе лише за погодженням з усіма учасниками медіації.

Нейтральність медіатора. Цей принцип передбачає, що медіатор має бути незалежним від сторін конфлікту.

Самовизначення сторін. Згідно з цим принципом сторони земельного конфлікту мають самі визначитися зі способами вирішення конфлікту, творчо пристосуватися до життєвих обставин, які склалися.

Процедура проведення медіації передбачає такі етапи: вступне слово, представлення сторонами конфлікту своїх історій, формування питань для обговорення, перехід з позиції на інтереси сторін конфлікту, пошук варіантів рішень, підписання угоди.

Під час вступного слова відбувається знайомство та представлення сторін земельного конфлікту та медіатора.

Представлення сторонами конфлікту своїх історій передбачає, що вони розповідають своє бачення конфлікту, якій відбувся.

На підставі ознайомлення з історіями сторін відбувається формування питань для обговорення позицій та переходу з позицій на інтереси сторін конфлікту з метою пошуку варіантів рішень.

У разі знаходження варіанта вирішення земельного конфлікту, який би задовольнив обидві сторони, відбувається підписання угоди, де зазначається спосіб вирішення земельного конфлікту.

Плюси і мінуси рішення земельних конфліктів за допомогою медіації та в судах.

У суді можна вирішити спір – рішення буде прийнято на чийсь користь, проте конфлікт на рівні емоцій та інтересів сторін може залишитись невирішеним назавжди. Медіація ж передбачає зняття емоційного напруження та врахування інтересів усіх сторін конфлікту.

У випадку медіації шанс виграти мають обидві сторони – прийняте рішення має задовольняти інтереси обидвох сторін, на відміну від процесу вирішення справи у суді, який у більшості випадків передбачатиме наявність сторони, яка виграла, та сторони, яка програла.

Якщо у медіації медіатор забезпечує дотримання процедури медіації, а спосіб вирішення конфлікту знаходять безпосередньо учасники конфлікту, то при розгляді справи у суді спосіб вирішення спору визначається виключно суддею.

У випадку медіації діяльність з визначення способів вирішення конфлікту обмежується лише інтересами сторін конфлікту та чинним законодавством, тоді як при розгляді справи у суді способи вирішення конфлікту не можуть виходити за межі позовних вимог.

Якщо процедура медіації передбачає дотримання умов конфіденційності та нерозголошення інформації, яка стала відомою учасникам медіації, то розгляд справи у суді передбачає розголошення інформації про спір тією чи іншою мірою.

Медіація може використовуватися для врегулювання конфліктів у багатьох сферах суспільного життя: земельних конфліктах, конфліктах у аграрній сфері, конфліктах у екологічній сфері.

Щодо земельних конфліктів, то ми вважаємо, що до сфер, у яких можна і потрібно використовувати медіацію, доцільно віднести конфлікти щодо виникнення, здійснення та припинення прав на землю, конфлікти у сфері добросусідських відносин.

На підставі аналізу чинного законодавства медіацію умовно можна поділити на два види: судова та позасудова медіація.

Щодо судової медіації, то процесуальні кодекси, зокрема Цивільно-процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV⁴ передбачає два випадки мирного врегулювання земельних спорів: 1) звернення до суду для проведення врегулювання спору за участю судді; 2) укладення мирової угоди.

Якщо укладення мирової угоди є загальноприйнятим та класичним прикладом мирного врегулювання земельних спорів, то звернення до суду для проведення врегулювання спору за участю судді є новелою для вітчизняного процесуального законодавства. Останнє нагадує до певної міри позасудову медіацію. Проте має суттєві відмінності від неї.

За ознакою відсутності третього незалежного суб'єкта, у нашому випадку – це або суддя, або медіатор, укладення мирової угоди важко віднести до судової медіації. У випадку укладення мирової угоди учасники спору врегульовують його безпосереднього. Вони не залучають посередника.

Щодо звернення до суду для проведення врегулювання спору за участю судді, то Цивільно-процесуальний кодекс України передбачає, що врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Проведення врегулювання спору за участю судді не допускається у разі, якщо у справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору.

Про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі. У випадку недосягнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору повторне проведення врегулювання спору за участю судді не допускається.

Проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад. Сторони мають право брати участь у таких нарадах у режимі відеоконференції в порядку, визначеному ЦПК України. Спільні наради проводяться за участю всіх сторін, їх представників та судді. Закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожною із сторін окремо.

Суддя спрямовує проведення врегулювання спору за участю судді для досягнення сторонами врегулювання спору. З урахуванням конкретних обставин проведення наради суддя може оголосити перерву в межах строку проведення врегулювання.

На початку проведення першої спільної наради з врегулювання спору суддя роз'яснює сторонам мету, порядок проведення врегулювання спору за участю судді, права та обов'язки сторін.

Під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування за категорією спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору.

Під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних справах, пропонувати стороні та (або) її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору.

Під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, а також оцінку доказів у справі.

Інформація, отримана будь-якою зі сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами. За необхідності до участі в нарадах залучається перекладач. Перекладач попереджається про конфіденційний характер інформації, отриманої під час проведення врегулювання спору за участю судді. Під час врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис.

Врегулювання спору за участю судді припиняється: у разі: подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді; закінчення строку врегулювання спору за участю судді; затягування врегулювання спору будь-якою із сторін – за ініціативою судді; укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду із заявою про її затвердження або звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, або відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем.

Про припинення врегулювання спору за участю судді постановляється ухвала, яка оскарженню не підлягає. Одночасно суддя вирішує питання про поновлення провадження у справі.

У разі припинення врегулювання спору за участю судді з підстав, передбачених п. 1–3 частини першої ст. 204 ЦПК України, справа передається на розгляд іншому судді, визначеному в порядку, встановленому ст. 33 ЦПК України.

Врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення. Строк проведення врегулювання спору за участю судді продовженню не підлягає.

Провівши зіставлення змісту, який притаманний зверненню до суду для проведення врегулювання спору за участю судді та позасудовій медіації, до істотних відмінностей судової медіації у формі звернення до суду для проведення врегулювання спору за участю судді від позасудової медіації доцільно віднести такі:

1. Звернення до суду для проведення врегулювання спору за участю судді відбувається під час судового процесу. Позасудова медіація є альтернативою вирішення спору у суді. Вона може провадитися замість судового процесу, до початку судового процесу, під час проведення судового процесу чи вже після завершення судового процесу.

2. Проведення врегулювання спору за участю судді не допускається у разі, якщо у справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Позасудова медіація не має жодних обмежень щодо можливості участі у медіації будь-яких заінтересованих осіб.

3. У випадку недосягнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору повторне проведення врегулювання спору за участю судді не допускається. У випадку недосягнення сторонами мирного врегулювання спору кількість випадків проведення врегулювання спору у порядку медіації не обмежується.

4. Врегулювання спору за участю судді обмежується предметом позову та предметом доказування за категорією справи. Врегулювання спору у порядку медіації не обмежується предметом позову та предметом доказування. Способи врегулювання спору мають забезпечити задоволення інтересів обох сторін та не суперечити чинному законодавству.

5. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору. Медіатор не може пропонувати сторонам можливі шляхи врегулювання спору. Він забезпечує дотримання процедури проведення медіації, що створює умови для того, аби сторони самі визначили можливі шляхи врегулювання спору.

6. Врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення. Строк проведення врегулювання спору за участю судді продовженню не підлягає. Строк проведення врегулювання спору за участю медіатора не обмежується жодними часовими проміжками та визначається сторонами за взаємною згодою.

Варто зазначити, що ознаки, які притаманні вирішенню земельних спорів у порядку позасудової медіації, розширюють способи задоволення інтересів учасників конфлікту за допомогою використання усіх наявних у чинному законодавстві правових конструкцій, збільшують випадки застосування принципу дозволено все, що не заборонено законом, тим самим сприяють найбільш повному гарантуванню прав на землю, побудові саме правової та демократичної держави та утвердженню принципу верховенства права над законом. На цій підставі ми вважаємо, що необхідно закріпити у ЦПК України можливість вирішення спорів, в тому числі земельних, у порядку позасудової медіації за участю медіатора, поряд із можливістю звернення до суду для проведення врегулювання спору за участю судді та укладення мирової угоди.

Збільшення випадків розгляду спорів у порядку позасудової медіації може привести до зменшення завантаженості судів усіх ланок. З метою стимулювання вирішення спорів, в тому числі земельних, у поряд-

ку позасудової медіації вважаємо за доцільне у випадку вирішення спору та укладення медіаційної угоди передбачити у Законі України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI «Про судовий збір» повернення судового збору його платникам⁵.

¹ Проект Закону України «Про медіацію» № 3665 від 17.12.2015 р. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (дата звернення: 18.04.2019).

² Національна асоціація медіаторів України. Офіційний сайт. URL: <http://namu.com.ua/ua/> (дата звернення: 18.04.2019).

³ Національна асоціація медіаторів України. Офіційний сайт. URL: <http://namu.com.ua/ua/> (дата звернення: 18.04.2019); Проект Закону України «Про медіацію» № 3665 від 17.12.2015 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (дата звернення: 18.04.2019).

⁴ Цивільно-процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42. Ст. 492.

⁵ Про судовий збір: Закон України від 08. 07.2011 р. № 3674-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 87.

Резюме

Бусуйок Д.В. Правові засади медіації як альтернативного способу вирішення земельних конфліктів.

У статті проведено дослідження співвідношення медіації з юриспруденцією і психологією, плюсів і мінусів вирішення конфліктів за допомогою медіації та в судах, у яких сферах можна і потрібно використовувати медіацію, видів медіації. Запропоновані заходи з удосконалення законодавчого регулювання позасудової медіації – зміни до ЦПК України та Закону України «Про судовий збір».

Ключові слова: медіація, юриспруденція, психологія, конфлікт, суд, медіатор, суддя, процес.

Резюме

Бусуйок Д.В. Правовые основы медиации как альтернативного способа разрешения земельных конфликтов.

В статье проведено исследование соотношения медиации с юриспруденцией и психологией, плюсов и минусов решения конфликтов при помощи медиации и в судах, сфер, в которых можно и нужно использовать медиацию, видов медиации. Предложены меры по усовершенствованию законодательного регулирования внесудебной медиации – изменения в ГПК Украины и Законе Украины «О судебном сборе».

Ключевые слова: медиация, юриспруденция, психология, конфликт, суд медиатор, судья, процесс.

Summary

Busuiok D. Legal principles of mediation as an alternative way of resolving land conflicts.

The article deals with correlation of mediation, jurisprudence and psychology, the pros and cons of conflict resolution through mediation and in the courts, in which areas it is possible and necessary to use mediation, types of mediation. There are some propositions how to improve the legislative regulation of extrajudicial mediation - changes to the Civil Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine "About court fee".

Key words: mediation, jurisprudence, psychology, conflict, court, mediator, judge, process.

УДК 349.42

С.О. ЛУШПАЄВ

Сергій Олександрович Лушпаєв, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО СІМЕЙНЕ ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

У аграрно-правовій науці визначено особливості державної підтримки та оподаткування сімейного фермерського господарства (далі – СФГ)¹. Проте недостатньо уваги приділяється дослідженню періодів розвитку законодавчих актів у сфері ведення СФГ. Наведене обумовлює своєчасність і актуальність здійснення наукового дослідження періодів розвитку законодавства України про СФГ. Вивчення періодів розвитку законодавства України про СФГ має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Перше полягає у вдосконаленні відповідних теоретичних положень, а друге – у вирішенні правозастосовних проблем.

Окремі аспекти питань, що розглядаються, вивчалися, зокрема, О.В. Гафуровою, яка порівняла правове становище СФГ і особистого селянського господарства². В.Ю. Уркевич проаналізував Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяль-